

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.735.029
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
доктору історичних наук,
професору Виздрику Віталію Степановичу
вул.Героїв Майдану, 32, м.Львів - 26, 79026

Відгук

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України Наталії Філіпчук на дисертаційну роботу Шкорубської Віти Петрівни «Військові музеї Збройних Сил України як осередок національно-патріотичного виховання молоді (1991-2021)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Аналіз дисертаційного дослідження засвідчує про його актуальність, суспільну затребуваність та новизну, обґрунтованість представлених основних наукових положень, їх теоретичну та практичну значимість.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами

Тематика дослідження є надзвичайно актуальною та суспільно значущою, особливо в сучасних умовах екзистенційної війни Українського народу за Незалежність, Ідентичність, Державність зі своїм споконвічним ворогом - рашистською росією. Виживання, розвиток, перемога і цивілізаційний прогрес України залежатиме нині і на перспективу не лише від мілітарних, економічних, науково-технічних, політичних чинників, але й передусім від світоглядної сили Нації, національної свідомості, високої громадянської культури, військово-патріотичного виховання молоді. Десятирічна війна з московією (як і всі попередні історичні періоди), існуючі виклики, загрози, трагедії, що переживають нині Народ і Держава, переконують наскільки чутливою, важливою є проблема національно-патріотичного виховання в контексті стратегічної перспективи буття нації, її життєдіяльності і поступу, національної безпеки. Досвід показує, що там, де існує суспільне усвідомлення та здійснюються адекватні політично-правові, організаційно-змістові педагогічні, культурно-просвітницькі, інформаційні заходи та впливи щодо впровадження в систему виховання, культурно-освітньої та просвітницької діяльності національних, культурно-історичних цінностей, українознавства, там відбувається якісна трансформація ментальних, світоглядних характеристик особистості. Обґрунтовуючи вибір теми дисертаційного дослідження, автор логічно стверджує, що сама «життєздатність Збройних Сил

України (ЗСУ) забезпечується не лише кількістю і якістю військової техніки, сучасного озброєння, а передусім станом морально-психологічної підготовки, національно-патріотичним вихованням особового складу».

Зростання ролі людського фактору як в умовах війни, так і в глобалізаційних та євроінтеграційних процесах зумовлює необхідність формування й розширення соціально-культурного простору для громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного виховання. Музейна культура, освіта, просвітництво стають тими вагомими складниками, які суттєво впливають на формування світогляду, почуття патріотизму, етичної відповідальності, громадянськості, українськості. Музейна культура (як оберіг національної і загальнолюдської духовної і матеріальної спадщини) - потужний ресурс реалізації державної політики, спрямованої на формування національно-патріотичних якостей громадянина.

Сутнісні ціннісно-сміслові орієнтири формує середовище військових музеїв, які відображають, насамперед, героїчне минуле і сучасне українського народу, особливо героїзм і відданість Україні тих славних синів і дочок, які захищають нині її свободу й незалежність у боротьбі з російським агресором. Зазначені напрями націєтворчого характеру опираються на конституційні, законодавчі і нормативно-правові засади державної політики, спрямовані на реалізацію одного з найбільш стратегічних завдань, закладеного в 17 статті Конституції України - «Захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Згідно Основного Закону конституційним обов'язком є сприяння консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традиції і культури. Окреслені конституційні норми є методологічною основою даної дисертаційної теми, ключовим аспектом змісту та діяльності військових музеїв України, що визначають їх роль у національно-патріотичному вихованні молоді. На законодавчому рівні (закони України «Про культуру», «Про музеї і музейну справу», «Про музейний фонд України», «Про освіту» та ін.), в Указах Президента України, починаючи з 2015 року, щодо Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді міститься низка положень щодо патріотичного виховання, формування громадянської культури, поваги до культурних цінностей українського народу, його героїчного минулого, історико-культурних надбань, військових традицій.

На цій теоретично-правовій основі вибудовується і вся система воєнно-історичної та виховної роботи у навчальних закладах Міністерства оборони України, зокрема філософія та зміст «Доктрини з воєнно-історичної роботи в Збройних Силах України», прийнятої Генштабом ЗСУ в жовтні 2020 року, в якій зазначено про необхідність якісного вдосконалення воєнно-історичної науки в Україні; осмислення вітчизняного та світового воєнно-історичного досвіду; збереження історичної пам'яті та національних військових традицій; патріотичного виховання молоді. Аналізуючи й обґрунтовуючи характер, зміст та функціонування військових музеїв Збройних Сил України щодо національно-

патріотичного виховання молоді у період Незалежності держави, дисертантка В.Шкорубська приділяє увагу також історіографії досліджуваної проблеми, становленню та розвитку військового музеєзнавства в європейському, національному контекстах, висвітлюючи історичну тяглість національної традиції діяльності українських військово-історичних музеїв. Такий підхід не тільки посилює актуалізацію досліджуваної проблеми, але й сприяє кращому осмисленню історичної генези національно-патріотичного виховання молоді на рівні військового музейництва в українському контексті.

Авторка цілком обгрунтовано доводить про значиму суспільну, національно-державну затребуваність військово-патріотичного, національного виховання молоді за нинішніх умов повномасштабної агресії, коли українська нація веде боротьбу за своє буття.

Про важливість цього вектору суспільного виховання нації засвідчують також і розвиток сучасної мережі військових музеїв, особливості організації військово-історичних музеїв у системі Міністерства оборони та Збройних Сил України, нові форми та напрями роботи національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання, з використанням артефактів, експозицій, виставок, колекцій, оригінальних документів, свідчень очевидців, аналітичних вітчизняних і зарубіжних матеріалів, що презентують етапи, сутність і характер нинішньої російсько-української війни.

Позитивно, що історична, військово-патріотична тематика органічно синтезується з освітньо-виховними, культурно-педагогічними, світоглядними, музеєзнавчими аспектами, формуючи більш цілісну й системну виховну концепцію, зорієнтовану на прикладний і практичний підхід у реалізації актуальних контентів патріотичності, громадянськості та українськості нашої молоді.

Водночас авторка дослідження має рацію в тому, що аргументує необхідність посилення й удосконалення наукових, навчально-методичних розвідок в історичному, музеєзнавчому вимірах щодо національно-патріотичного виховання молоді засобами військово-історичних музеїв, зокрема на рівні вищих військових навчальних закладів, гарнізонних музеїв, установ, підпорядкованих Міністерству оборони. Наголошується, що військові музеї у воюючій країні відіграватимуть дедалі більшу роль в національно-патріотичному вихованню молоді і дорослих, підвищуючи силу опору окупанту, консолідуючи суспільство на боротьбу.

Запропонована дисертаційна тема виконана в межах наукових розробок, яку здійснює лабораторія військово-історичних досліджень Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, науково-дослідної роботи «Рекомендації щодо удосконалення музейної роботи у Збройних Силах України».

Наукова новизна і достовірність наукових положень

Дисертація містить наукову новизну, що полягає: в комплексному дослідженні такого сегменту історичного музеєзнавства як військові музеї Збройних Сил України, будучи особливо суспільно важливими інституціями в умовах екзистенційної війни з росією, важливими освітньо-виховними і просвітницькими осередками національно-патріотичного виховання; у виявленні та введенні в науковий обіг низки нових документальних матеріалів, електронних ресурсів, мемуаристики, теоретичних доробків вітчизняних та зарубіжних фахівців; у виявленні впливових чинників, що зумовлювали зародження, становлення і розвиток національних військових музеїв; у здійсненні аналізу нормативно-правової бази, на ґрунті якої організовано створення музейної мережі військових музеїв та забезпечення їх функціонування в системі ЗСУ; в обґрунтуванні сучасної класифікації даного типу і профілю музейних установ, що перебувають у підпорядкуванні Міністерства оборони; у пропозиційних обґрунтуваннях шляхів і напрямів удосконалення національно-патріотичного виховання в сфері військового музеєзнавства, враховуючи еволюцію «взаємин» України з московією та сучасну історію російсько-української війни; у доповненні знань основ історії розвитку та діяльності військових музеїв у часи відновленої державності України (1991-2021 рр.).

Значення одержаних результатів для практичного використання

Результати дисертаційного дослідження не тільки доповнюють, розширюють уявлення, поглиблюють знання з історії військово-історичних музеїв та висвітлюють функціональну діяльність наявної музейної мережі зазначених культурно-освітніх інститутів у системі ЗСУ, їх місію, роль та завдання в контексті посилення й активізації національно-патріотичного виховання молоді, зокрема і в нинішній період російсько-української війни. Отримані результати слугують також вагомим чинником для подальшого удосконалення змісту, форм та методів виховної роботи як на рівні конкретних установ, так і підґрунтям для концептуальних рішень по оптимізації військово-патріотичного, національно-патріотичного виховання особового складу, культурно-історичної просвітницької діяльності на рівні Міністерства оборони України. Висновки, обґрунтування, рекомендації дисертаційного доробку можуть бути використані при розробці та укладанні програмного забезпечення, музейних навчально-просвітницьких програм, експозицій, виставок, буклетів, для формування планів дослідницьких тем. Дисертаційна робота дає підстави зробити висновок, що її обґрунтування зумовлюють, стимулюють та спрямовують науковців, дослідників у цій сфері більш ґрунтовно, світоглядно й націєтворчо здійснювати модернізацію змісту музейної військової освіти та просвіти щодо висвітлення цілої низки історичних подій, процесів, фактів, пов'язаних із зародженням і становленням української державності, героїчної багатовікової боротьби українського народу за свободу, суверенність, соборність, самостійність проти чужинців, зайд та загарбників. Зокрема це стосується тем Княжої доби і Давньоруської держави, Галицько-

Волинського князівства і Великого князівства Литовського, Козацької Держави і Гетьманщини, Національно-визвольних змагань 1917-21 років, УГА і Січових стрільців, воїнів ОУН-УПА та видатних синів і дочок України, які в усі історичні періоди боролися за її волю і славу. Такі напрями мають стати сутнісним предметом для науково-дослідницької діяльності в сфері музеєзнавства, удосконалення нормативної та законодавчої бази, програмними засадами для ефективного музейного будівництва та музейної політики в системі МО України, в навчальному процесі у вищих навчальних військових закладах, підготовці та розробці спецкурсів, навчальних програм і посібників, проведенні практичних занять з ад'юнктами та курсантами, слугуватимуть мотивацією для осучаснення як наукових розвідок, так і змістового україноцентричного наповнення музейної практики.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Достовірність та наукова обґрунтованість одержаних результатів забезпечена вивченням джерельної бази, архівних, електронних документів, що уможливило здійснити аналіз та ґрунтовне висвітлення досліджуваної теми, схарактеризувати основні принципи, зміст, умови, напрями функціонування військово-історичних музеїв у системі Міністерства оборони України. Вирішення поставленої мети відбулося завдяки застосуванню низки взаємопов'язаних методів, зокрема: аналізу і синтезу, історико-хронологічному, компаративному, систематизації та узагальненню, обумовлених поставленими завданнями. Методологічну основу роботи становлять положення наукового пізнання, історико-хронологічні, аксіологічні, культурологічні, культурно-історичні та націєтворчі підходи, принципи історизму, об'єктивізму, що дозволило обґрунтувати соціокультурні, політичні передумови, необхідність, закономірність та місце військово-історичних музеїв у національно-патріотичному вихованні молоді, допомогли оптимізувати державно-громадське ставлення щодо ролі і значимості військових музеїв у вихованні національної свідомості, патріотичності української молоді. Джерельною базою дослідження були нормативні документи в галузі освіти, діючі нині освітні програми, виховні концепції та освітні стандарти, а також науково-методичні видання та посібники з музеєзнавства. Результати дослідження обговорювалися, апробовувалися та впроваджувалися на кафедрах гуманітарних наук Інституту морально-психологічного забезпечення, кафедри військової історії, в навчальному процесі Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (акт впровадження від 17.06. 2024 р.).

Характеристика змісту дисертації та її завершеність

Обґрунтування, висновки, рекомендації, сформульовані в дисертації, забезпечені визначеними метою, завданнями та структурою дослідження. Робота

складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Здійснено аналіз діяльності військових музеїв Збройних Сил України з національно-патріотичного виховання молоді за період проголошеної Незалежності України (1991-2021 рр.) і до повномасштабної російської агресії. Аналіз нинішньої суспільно-політичної і геополітичної ситуації, пов'язаної із загарбницькою війною росії проти України, використання широкого спектру джерельної бази, історіографії, нормативно-правових документів та виховних концепцій, архівних матеріалів, новітніх досліджень із зазначеної тематики військово-патріотичного виховання, уможливили довести значимість і суспільну затребуваність реалізації окресленого завдання. Адекватне для зазначеної проблеми визначення мети та основних завдань щодо національно-патріотичного виховання, осмислення історичної генези національного виховання, різнобічний аналіз досвіду, теоретичних джерел уможливив коректне й логічне обґрунтування важливості та необхідності посилення й удосконалення освітньої, просвітницької, виховної місії військового музеєзнавства України. Позитивно, що в роботі досліджуються нові форми, напрями, інструментарії в діяльності військово-історичних інституцій ЗСУ, зокрема висвітлюється зміст поняття «культурологічна робота», введеного наказом МО України 2018 р., спрямованого на значне покращення вивчення славних бойових традицій українського війська, сприяння більш дієвому патріотичному, духовному, громадянському вихованню особового складу військ, підвищенню культурно-освітнього рівня військовослужбовців, їх національної свідомості, позитивно впливаючи на виконання воїнами бойових завдань. Якісний аспект роботи полягає також і в тому, що авторка широко застосовує в методології дослідження міждисциплінарний підхід на знаннях історичній, соціологічній, політологічній, культурологічній, музеологічній базі, що уможливило більш об'єктивно оцінювати суспільні процеси, явища, факти, глибше виявляти внутрішні та зовнішні взаємозв'язки, закономірності сучасних реальностей. Для всебічного пізнання сутності предмету використано доволі широкий спектр методологічного інструментарію, оптимізуючи синтез загальнонаукових і спеціальних методів, починаючи з аналізу, індукції, дедукції, синтезу, узагальнення і до порівняльно-історичних, історико-типологічних, хронологічних, біографічних. Важливо, що для аналізу історичної та музеєзнавчої літератури, джерельної бази використовувався метод критичного аналізу (І розділ), даючи змогу краще усвідомити рівень «присутності» української культурно-історичної, світоглядної, військово-патріотичної думки у філософії змісту діяльності військово-історичних музеїв України, ступінь вирішуваності даної проблеми на загальнонаціональному рівні.

Використання дисертанткою Шкорубською В. розширеної гами дослідницьких методів та підходів (логічний, аналітичний, культурно-історичний, проблемно-хронологічний, компаративний, структурно-функціональний, діалектичний) сприяло повноті вивченню проблем еволюції становлення,

причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей та актуальностей розвитку національної військово-музейної справи.

Логічним й обґрунтованим є підхід авторки роботи до висвітлення (II розділ) змістових характеристик зарубіжних військових музеїв, зокрема європейських, оскільки компаративістика дає можливість ґрунтовніше осмислювати якісний рівень вирішуваності окреслених проблем на рівні національного музейного, культурно-історичного, суспільно-інформаційного простору, окреслюючи їх значущу роль у вихованні гордості, гідності, національної свідомості, патріотичності української Нації. При цьому дисертантка дає об'єктивну оцінку еволюції становлення військових музеїв України, що проходила складний шлях боротьби за збереження власної ідентичності, за єдність українських земель, відновлення української державності, формування національної системи виховання, захищаючи рідномовність, ріднокультурність, історичну пам'ять. Водночас показано радикально протилежні ідеологічні, світоглядні концепції, які реалізовувалися щодо військових музеїв в умовах різноманітних політичних режимів, які панували на теренах українських земель, визначальним фактором для яких була наявність чи відсутність української державності. Отож, перші по справжньому українські військові музеї на теренах підневільної України стали виникати не за сприяння офіційних державних установ, а завдяки українським громадським, науково-освітнім товариствам, зокрема НТШ імені Шевченка (1895), українській науковій громаді в Празі («Музей української визвольної боротьби», 1925-1948 рр.), оскільки, наприклад, офіційний Київський воєнно-історичний музей (1910) відображав сповна імперські інтереси росії.

Добротний аналіз здійснено авторкою на рівні дослідження мережі військових музеїв в часи незалежної України, акцентуючи увагу не тільки на музеях відомств МО України, але й інших силових структур - Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, а також Міністерства культури та інформаційної політики тощо.

Аналіз політико-правових, історико-політичних, культурно-освітніх передумов та чинників становлення музейної справи дозволив глибше й ґрунтовніше розкрити діяльність військових музейних закладів системи ЗСУ в сучасних умовах державотворення та воєнного часу (III розділ), зазначаючи, що лише 2009 року військово-історичні музеї на рівні закону набули «повноцінного» статусу, адже розглядалися як підвид історичних музеїв. При цьому важливим твердженням стало положення, що їх діяльність - сутнісний складник військово-історичної та виховної роботи в Збройних Силах, оскільки на них покладалася культурологічна, науково-дослідна, інформаційна, виховуюча функції, соціологічні дослідження, видавничі завдання, науково-фондова робота, документування історії війн, військового мистецтва, аналіз військової думки тощо.

У роботі, що важливо, виокремлюється проблема декомунізації, яка вирішується ще досить інертно на рівні багатьох музейних закладів, в яких необхідно сутнісно змінювати трактування історичних, воєнних, політичних

подій, радикально формувати якісно інші світоглядні орієнтири для ефективності національно-патріотичного виховання. Логічно, що вагоме місце в дослідженні займає тема змісту колекцій, виставок, артефактів, які презентуються у військових музеях, змістовно впливаючи на рівень національно-патріотичного виховання, оскільки їх визначальними функціями є збереження й відтворення військово-історичної пам'яті, активно впливаючи на національну свідомість воїнів, їх патріотичний чин. Добре, що дисертанткою розглядається цей напрям виховної роботи як синергетична діяльність і взаємодія, передбачаючи активне залучення до цієї стратегічно значимої музеєзнавчої культурно-просвітницької роботи різноманітні суспільно-громадські, державні, військові відомства та організації, опираючись на низку відповідних Указів Президента України, рішень Уряду стосовно «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді». Позитивно, коли наскрізно в дисертації формується стрижнева ідея виховання Нації – творення нового Українця, життєтворчість якого опирається на національні, європейські цінності, повагу до України, Українського народу. Варто визнати, що автор В.Шкорубська, досліджуючи стратегічно важливу тему національно-патріотичного виховання молоді, закономірно і вірно визначила головний орієнтир музеєзнавчої діяльності, спрямований на максимальне використання духовних і матеріальних артефактів, колекцій, подій і цінностей героїки Українського Воїна впродовж десятирічної війни з ордінською московією.

Загальний висновок про роботу дисертантки є таким, що її авторська концепція дослідження конструктивна, творча, містить значний громадянський і державницький потенціал, україноцентричну світоглядність. Нею належно обґрунтована значущість національно-патріотичного виховання в системі військово-історичних музеїв для розвитку націє-державотворчих процесів, для зміцнення української ідентичності в контексті завдань посилення національної безпеки України і перемоги над російськими загарбниками. Обґрунтування, висновки, рекомендації мають бути закладені в зміст навчально-виховної і просвітницької роботи передусім військових закладів та військово-історичних музеїв України.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Загалом оцінюючи роботу позитивно, варто висловити окремі зауваження та побажання:

1. Зважаючи, що тема національно-патріотичного виховання молоді засобами військових музеїв є достатньо новою та значимою і передбачає дослідження низки проблем, пов'язаних із становленням та розвитком національного музеєзнавства впродовж останніх століть, доцільно було б розширити історико-культурні, світоглядні, просторові обшири розгляду в ретроспективному вимірі саме діяльності відомих українських організацій та науково-просвітницьких зарубіжних шкіл, які в надскладних умовах закладали підвалини ідейного

національного музейництва, здійснюючи організаційну, науково-методичну роботу, зокрема у Варшаві, Подєбрадах, Відні, Парижі, Мюнхені, Берліні, французькому Сарселі, де діяла наукова фундація В.Кубійовича («Енциклопедія українознавства») тощо. Корисним міг би стати також досвід по створенню національних музеїв таких видатних діячів як: М.Грушевський, А.Шептицький, М.Біляшівський, Д.Щербаківський, Д.Яворницький, М.Макаренко, Н.Полонська-Василенко, В.Дубровський та ін.

2. Очевидно, дещо ширше слід дослідити в першому розділі і питання розвитку національної музейної справи крізь призму діяльності зарубіжного українства, оцінюючи їх національно-культурні, політичні, світоглядні ідеї, особливо в період бездержав'я України, оскільки ідеали тодішньої їхньої музейної освіти часто перегукуються з нинішніми завданнями, викликами, цінностями. Тому увага до культурної спадщини всього українства – на материковій Україні та поза її межами є аксіомою для наукового доробку такого напрямку.

3. Оскільки квінсистенцією всієї музейної політики, освіти, просвітництва на глобальному і національному рівнях є передача людині музейних цінностей, то сам обмін інформацією вимагає належного рівня компетентностей та підготовленості «передавача», тобто музеєзнавця, музейного педагога, екскурсовода. Адже ефективність і продуктивність музеальності відбувається лише завдяки професійній майстерності музеєзнавця. Хоча ця проблема не є предметом дослідження, однак вона заслуговує на контент уваги, зважаючи, що навіть найбільш обладнані військово-історичні музеї неспроможні виконувати свою функцію поза компетентним і національно свідомим фахівцем. Майстерність музеєзнавця є необхідною умовою передачі суб'єктові знань, ціннісних ставлень, що містяться в духовній і матеріальній культурі.

4. Досліджуючи проблему національно-патріотичного виховання молоді, доцільним видається розгляд аспекту інтеграції, синергії військових музеїв з іншими музейними закладами, їх взаємодію з широким інституційно-виховним загалом у конкретному соціокультурному просторі, використовуючи адаптивний інструментарій, форми сучасних комунікацій, включно електронні, формуючи активне мотиваційне середовище.

Загальний висновок

З огляду на актуальність, суспільну значимість, новизну, обґрунтованість висновків та рекомендацій дисертаційна робота Шкорубської Віти Петрівни «Військові музеї Збройних Сил України як осередок національно-патріотичного виховання молоді (1991-2021)» має теоретичне та практичне значення, сприятиме вирішенню в суспільстві цього надзвичайно важливого державного завдання. Дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44, а її

авторка – Шкорубська Віта Петрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу змісту і технологій
педагогічної освіти Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України

Наталія ФІЛІПЧУК

